

СТАНОВИЩЕ

За дисертация за присъждане на научната степен „доктор на изкуствознанието“, специалност „Изкуствознание и изобразителни изкуства“, 8.1, Теория на изкуствата

Дисертант: Александър Куюмджиев, Институт за изследване на изкуствата

Тема: Произведения на светогорски зографи в България (1750-1850)

От: чл. кор. проф. Иванка Гергова, Институт за изследване на изкуствата при БАН

Дисертацията на А. Куюмджиев има обем 414 стр., в които са включени и илюстрациите, на брой около 800. Текстът е структуриран в увод, шест глави, заключение и библиография.

Темата без съмнение е много важна за историята на православното изкуство по българските земи и до сега не е била в този обем обект на специален научен интерес. Причините, поради които в миналото не са били изследвани специално произведенията на светогорски зографи у нас, са ясни. Тези зографи много рядко са се подписвали, техните работи на самата Света гора са били неизвестни, непубликувани, или публикацииите са били недостъпни за българските изследователи. В последните десетилетия картината е коренно променена – публикувани са огромно количество стенописни ансамбли, икони, документални извори от монашеската република и тези публикации са достъпни. Впрочем, огромното количество достъпен материал не е достатъчно за привличането на изследователски интерес, нито е гаранция за успех, а е по-скоро предизвикателство, което А. Куюмджиев е приел. Трябва да се отбележи, че той се занимава от години с творчеството на отделни светогорски зографи у нас, като има поредица от публикации, сред които и една монография - за стенописите в църквата „Св. Никола“ в гр. Елена.

Макар, че в българската литература няма специално изследване на светогорското изкуство, натрупани са доста и често противоречиви публикувани мнения за авторството на отделни произведения, както и някои обобщения за характера на светогорското изкуство. Първата цел на дисертацията е да се ориентира в съществуващите не само в нашата, но и в чуждата литература мнения за характера на светогорското изкуство и за неговата перцепция. Много внимателно, подробно и изчерпателно тези

мнения са прегледани, съпоставени и критично анализирани. Отхвърлени са аргументирано редица погрешни становища за българския произход на някои светогорски зографи. Отправната точка на А. Куюмджиев е твърде оригинална: за светогорски зографи (в избрания период от средата на XVIII до средата на XIX в.) могат да се приемат само тези, обучавани в двете ателиета на Света гора: оглавяваните от Макарий от Галатиста и от Никифор от Карпениси, в които учениците са задължително монаси или се замонашват. Освен тези доказано светогорски зографи той разграничава такива, които идват на Атон от различни балкански територии, за да работят, наричайки ги „обвързани със Света гора“ и такива, които се предполага, че са свързани с нея. Изградената от Куюмджиев „йерархична система“ би могла да се приеме и за прекалено педантична, но е адекватна на неговите намерения. А те са да открие на българска територия произведения от зографи, работещи на Света гора, да ги атрибуира и да направи накрая обобщения за начина, по който тези произведения са дошли и за тяхната рецепция и значение.

Много значителен принос на дисертацията е откриването и атрибуирането на наистина огромен брой произведения от цялата българска територия, част от които днес са в неизвестност, или до този момент не са били публикувани. Работата по атрибуция на произведения на православната живопис е трудна и често рискована, заради сходството в стила на зографи, работещи заедно, промените в почерка на един и същи зограф с течение на времето, рисковано е и използването като сравнителен материал на некачествени фотографии. Самият Куюмджиев прави корекции на някои свои по-ранни опити в това отношение. Но голяма част от новите му атрибуции са убедителни и те сигурно ще останат меродавни още дълго време. Ще спомена някои от тях: царските икони на иконостаса в Митрополитската църква в Самоков, приписани на зографа Никифор; стенописите в риломанастирските храмове от края на осемнадесето столетие и голям брой иконостасни комплекти от манастира от същото време и много други. За пръв път в българската изкуствоведска литература се въвежда името на слабо известния зограф Доситей от Печ, както и на някои други по-неизвестни зографи, подвизавали се на Света гора.

Принципно важна е последната глава на труда, в която се анализира значението на таксидиотите за разпространението на светогорска художествена продукция по нашите земи, както и на някои атонски манастири като посредници между поръчители/ктитори и зографи.

Считам, че дисертацията на Ал. Куюмджиев е новаторска като тема, оригинална като подход, много богата на фактология и изцяло приносна. Препоръчвам трудът да бъде отпечатан. С цел само на бъдещо усъвършенстване на текста бих формулирала и някои въпроси и бележки. За мен не е ясно защо от хронологичните рамки и концепцията на автора за светогорската живопис е изключено ателието на Дионисий от Фурна, още повече, че негови и на негови ученици икони вече са посочени на наша територия. Ерминията на Дионисий дава скъпоценни сведения не само за методите на обучение в светогорско ателие, но и за една експлицитно изложена естетика, на която се базира светогорското изкуство в началото на XVIII век.

Дребни бележки могат да се направят по отношение на фактологията. Например когато се говори, че икони от светогорски зографи произхождат от видинската църква „Св. Петка“ защото една от тях е днес в църквата, трябва да се има предвид, че Осман Пазвантоглу е превърнал църквата в ковачница и това е сложило край за много дълго време на нейното функциониране като храм и със сигурност по-ранните ѝ икони са били премахнати. Няма да се спирам на други подобни дребни неточности. Бих препоръчала само да се избягва гърцизма „Врефократуса“ по отношение на Богородица.

По-сериозно несъгласие имам за определянето на зографа Христо Димитров като майстор с локално значение и категоричното мнение, че не е било възможно да се е обучавал на Света гора. Не е убедително мнението, че Неофит Рилски, определяйки го като майстор със светогорско обучение, е направил своеобразна фалшификация. Разбира се, личността на Христо Димитров не е в центъра на вниманието в дисертацията, но той е важен за историята на българското изкуство от времето на Възраждането и заслужава по-нататъшни усилия за анализ на неговото творчество и за обяснение на фрапантните прилики с почерка на някои светогорци.

Накрая ще повторя, че считам дисертационния труд на А. Куюмджиев „Произведения на светогорски зографи в България (1750-1850)“ за мащабно и приносно изследване на важна за историята на изкуството тема, с много богата фактология, коригиращо поредица от стари погрешни представи, твърдения и атрибуции. Същевременно дисертационният труд отразява достиженията на съвременната наука, като са проследени, използвани и критично осмислени публикациите, дори от най-последно време, свързани със светогорското изкуство от периода. Препоръчвам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на доц. Александър Куюмджиев

научната степен „доктор на изкуствознанието“ по специалност „Изкуствознание и изобразителни изкуства“, 8.1, Теория на изкуствата, за което убедено ще гласувам.

01.02. 2021

чл. кор. проф. Иванка Гергова

София